

Kolokvium o teoretických a metodologických problémech výzkumu socialistické sociální struktury

Ve dnech 8.—10. listopadu 1971 se z iniciativy *Sociologického ústavu SAV* a *Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV* uskutečnilo ve Smolenicích setkání sociologů zabývajících se otázkami výzkumu sociální struktury a problémy mezinárodní komparace. Zúčastnilo se ho téměř sto pracovníků ze sociologických pracovišť v Československu a hosté z Maďarské lidové republiky, Německé demokratické republiky a Rumunské socialistické republiky.

Pracovním tématem kolokvia byly nejen teoretické a metodologické problémy zkoumání sociální struktury v Československu a mezinárodní komparace výzkumů tohoto typu, zejména v rámci soustavy socialistických zemí, ale i některé obecnější problémy dalšího rozvoje sociologie v Československu. Jednání se soustředilo kolem čtrnácti hlavních referátů, vypracovaných v písemné formě a distribuovaných účastníkům konference. Kratší příspěvky související s tematikou byly předneseny v diskusi.

V úvodním referátu zdůraznil J. Hrabina (Sociologický ústav SAV, Bratislava) význam, který pro relativně mladý společenský systém, jímž je socialistická společnost, má poznání podstaty a fungování sociální struktury jako základního rámce rozvíjení všech společenských procesů. Poukázal na obtížnost výzkumu, vyplývající rovněž z okolností, že většina minulých prací věnovaných u nás tomuto tématu byla poplatná nemarxistické teoreticko-metodologické orientaci a jejímu kategoriálnímu systému. Vytyčil tři hlavní zásady pro další práci:

1. Důsledně obnovit marxisticko-leninský přístup k celé oblasti jevů, které byly výrazně zasáhnuty antisocialistickými a pravicově oportunistickými deformacemi.
2. Vycházet ze základních teoreticko-politických postulátů při zkoumání otázek sociální a třídní struktury společnosti a řízení společenských procesů.
3. Respektovat nevyhnutelný a trvalý požadavek konfrontace změn v sociální a třídní struktuře socialismu a kapitalismu.

Dále podal stručný přehled vývoje struktury naší socialistické společnosti a faktorů působících na její vznik a rozvoj, zmínil se kriticky o konvergenčních teoriích a specifikoval podobnosti a rozdílnosti socialistického a kapitalistického způsobu výroby. V závěru poukázal na to, že byla prakticky ignorována skutečnost přežívání starých tradičních před-

stav a názorů ve vědomí některých sociálních skupin, že za kritérium dovršení socialistické výstavby se zpravidla považoval pouze stupeň socialistického zespolečenštění výrobních prostředků a nebyl docenován význam kulturní revoluce, která má rozhodující podíl při formování socialistického vědomí kvalitativně nových tříd a sociálních skupin. Při zkoumání socialistické sociálně třídní struktury není možné spokojit se pouhou registrací současných faktů. Získaná data je nutno marxisticky analyzovat ve třech časových dimenzích: v dimenzi minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Současné musí být hodnocena z hlediska objektivního vývoje i z hlediska potřeb společensko-politické praxe.

Akademik A. Sirácky (Sociologický ústav SAV, Bratislava), jehož referát je uveřejněn jako úvodní stať tohoto čísla *Sociologického časopisu*, se zabýval obecnými otázkami dialektickomaterialistického přístupu k řešení problémů sociální struktury.

R. Roško (Sociologický ústav SAV, Bratislava) věnoval svůj referát *K některým aspektům výzkumu mobility v souvislosti s analýzou třídní geneze současné inteligence na Slovensku* problému výzkumu sociální mobility v socialistické společnosti. Charakterizuje tento výzkum jako nezastupitelný zdroj informací nejen pro poznání minulosti a přítomnosti socialistické revoluce, ale i pro sociální plánování a usměrňování společenských změn. Sociální dynamika a sociální mobilita představuje dvě stránky sociální změny, přičemž sociální dynamika — protože se týká pohybu sociálního systému jako celku — je hlavní a určující, zatímco sociální mobilita — protože se týká sociální dráhy jedinců v daném systému — je vedlejší, odvozená. Odvozenost sociální mobility však neznamená, že je to pasivní produkt dynamiky, že v procesu dynamických změn se mobilita nemůže stát relativně autonomním činitelem s výraznými modifikačními účinky. Vztah dynamiky a mobility ilustruje autor na problému třídní geneze slovenské inteligence. Jako společenská skupina se nemohla vytvářet nezávisle na výchozím stavu a rozvoji sociální struktury naší společnosti. Tyto faktory však samy nemohly jednoznačně rozhodnout o váze jejích různých sociálně genetických vrstev. Velkou úlohu sehrálo politicky podmíněné usměrňování přechodu jedinců z jednotlivých společenských tříd do skupiny inteligence, třídní přístup na úseku rekrutace kádrů pro tuto skupinu atd.

Autorova konkrétní analýza struktury dnešní slovenské inteligence ústí ve vytypování čtyř vrstev — tradiční, dělnické, malobur-

žozní a buržoazní — jejichž proporce a vnitřní skladba jsou postižitelné pomocí zkoumání intragenerační a intergenerační mobility.

J. Houška s kolektivem oddělení pro výzkum sociální struktury Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV připravili referát věnovaný tématu *Sociální struktura socialistické společnosti z hlediska dosavadních teoretických poznatků a konkrétních sociologických výzkumů v Československu*.

V první části, *K teoretickým a metodologickým východiskům výzkumu sociální struktury*, je zdůrazněna nutnost rozvíjet vlastní, specificky marxistické přístupy k výzkumu sociální struktury socialismu a kriticky posuzovat západní, v minulosti u nás často přejímané koncepte zkoumání společenské struktury a stratifikace. Jsou zde naznačeny základní momenty, na něž je zejména třeba se při tomto výzkumu soustředit: a) nová kvalita třídní struktury, která vzešla ze socialistické revoluce a jejíž dominantou je hegemonie dělnické třídy; b) stimulace produktivity práce prostřednictvím hmotné zainteresovanosti i mimoeconomických, zejména politických stimulů aktivity lidí; c) růst životní úrovně jako východisko pro rozvoj osobnosti i společnosti; d) sblížování společenských tříd a vrstev, trend překonávání sociální nerovnosti jako základ rozvíjení nových forem diferenciací.

Druhá část referátu je věnována problému tříd a hlavních sociálních skupin naší společnosti. Podtrhuje význam socialistické revoluce jako hlavního faktoru měnicího nejen vzájemné vztahy společenských tříd a skupin, ale i jejich vnitřní charakter a strukturu, jejich postavení a cíle. Z tohoto hlediska jsou podrobně analyzovány dvě základní třídy (dělníci a družstevní rolníci) a tři další významné sociální skupiny naší společnosti (inteligence; provozní pracovníci; cizorodé a deviantní prvky v socialistické třídní struktuře). Je zde dotčena problematika sociální mobility, která je úzce spjata s výzkumem a teorií sociální struktury a v praxi je typem této struktury výrazně ovlivňována, což ilustruje skutečnost podstatně většího objemu mobility v naší společnosti než v kterékoli buržoazní průmyslově vyspělé zemi. V závěru druhé části se autoři referátu zamýšlejí nad očekávanými proměnami a vývojovými tendencemi třídní a skupinové struktury socialismu. Neantagonistické rozpory socialistické společnosti se postupně vyřeší v mnohostranném procesu vyrovnávání třídních rozdílů a sblížování tříd a skupin. Tomu však nutně musí předcházet úplná přestavba materiální základny na bázi vědeckotechnické revoluce, rozvoj nového životního způsobu a jemu odpovídajícího morálního politického vědomí.

Třetí část příspěvku se zabývá samostatnou otázkou životní úrovně a socialistického životního stylu. Po vymezení obou kategorií a stručném nastínění jejich vývoje v naší společnosti zdůrazňují autoři význam výzkumu těchto fenoménů z širších sociálních, ale i kulturních, vzdělávacích, výchovných a estetických hledisek, což umožní, aby se ekonomizující koncepce společenského řízení a plá-

nování obohatila o humanizující a syntetický pohled.

F. Tašký (Sociologický ústav SAV, Bratislava) se ve svém referátu *K problematice empirického výzkumu dělnické třídy* zamýšlí nad nutností výzkumu sociální struktury naší společnosti jako třídní. Odmítá pokusy charakterizující tuto společnost jako beztřídní a zdůrazňuje význam fundované analýzy její hegemonní síly — dělnické třídy. Výzkum dělnické třídy naráží však na četné metodologické problémy. Základní obtíží je již vymezení předmětu výzkumu, tj. vymezení osobních znaků jedinců, kteří do dělnické třídy patří. Až dosud se zpravidla používalo statistické definice, vycházející z ukazatelů povolání a postavení v povolání. Aplikace této definice umožňuje postihnout kategorii dělnické profese, neumožňuje však postihnout dělnickou třídu v jejím politickém, sociálním a ideologickým vymezení. Autor doporučuje, aby pro empirický výzkum dělnické třídy byl zvolen výběrový soubor reprezentující celou naši společnost a teprve z tohoto souboru byla na základě objektivních osobních znaků vytypována současná dělnická třída se svými základními atributy vedoucí síly společnosti.

F. Charvát (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV) zaměřil svůj příspěvek, jehož plné znění je uveřejněno v tomto čísle *Sociologického časopisu*, k otázkám srovnávacích výzkumů sociální struktury.

Kolektiv oddělení sociologie práce a řízení Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV, vedený F. Kuttou, připravil pro kolokvium referát *Význam analýzy kádrových struktur pro komparaci sociálních systémů*.

V kontextu diskuse o výzkumu sociálních struktur předkládají autoři konkrétní návrh přístupu ke zkoumání těchto jevů prostřednictvím poznání jejich významného determinujícího i výsledného aspektu, jímž jsou „kádrové struktury“. Tato kategorie umožňuje postižení jak statické stránky vymezené oblasti společenské skutečnosti, tak její dynamické stránky, tj. vývojového stupně, tendencí a vývojových zákonitostí.

Z typů možné analýzy společenské pracovní síly autoři podrobně uvádějí: retrospektivní analýzu a extrapolaci na národohospodářské a odvětvové úrovni; komparativní analýzu; projekci metodou kádrových modelů; mikroanalýzu.

Studium kádrových struktur považují za nejnižší, avšak nezastupitelnou rovinu výzkumu sociální struktury, jehož vyšší rovinou je odvětvová analýza a nejvyšší rovinou a východiskem je analýza třídní struktury.

Význam výzkumu kádrových struktur podtrhují několika argumenty:

1. Rozbory kádrových struktur poskytují pro analýzu sociální struktury mnohé informace o specifických oblastech jevů v podobě, kterou co do rozsahu a konkrétnosti nelze získat žádným jiným způsobem.
2. Výzkum kádrových struktur nabízí ke koncepci úvaze společenské dimenze a dynamické parametry předpokládaného vývoje u důležitých složek sociální struktury

společnosti a pomáhá odhalovat její nově se utvářející fenomény.

3. Rozbory кадровých структур poskytují konkrétní poznatky o mechanismech formování a přeměny sociální struktury společnosti.
4. Vzhledem k tomu, že v socialistické společnosti jde o řízený proces změn sociální struktury, kategoricky respektující objektivní podmínky vývoje, mohou analýzy кадровých структур posloužit jako kontrolní indikátory výsledků a vztahů mezi rozvojem objektivní reality a subjektivním řízením tohoto rozvoje.

Za předpokladu spolupráce sociologické teorie s řídicí praxí by tento výzkum mohl přispět k řešení mnoha závažných problémů společnosti.

Referát B. Filipcové (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha) *Cíle a teoretické předpoklady komparativního výzkumu volného času (s ohledem na výzkum změn v sociální struktuře)* se zabývá třemi základními problémy. V první části, *Komparativní výzkum jako cesta k předvídání budoucího vývoje*, se autorka zamýšlí nad nutností sociální predikce v dnešní komplikované a rychle se měnící společnosti a nad možnostmi využití srovnávacích výzkumů k tomuto účelu. Výsledkem dosavadního výzkumného úsilí je vytvoření určité báze empirických dat a vyjádření některých dílčích, krátkodobých předpovědí. Na základě takto shromážděných poznatků je nyní nutno vypracovat širší teoretickou koncepci umožňující postihnout jednotlivé jevy v jejich celospolečenských souvislostech a objevit zákonitosti společenského pohybu. To je nutným předpokladem jakékoli dlouhodobé předpovědi.

V druhé části, *Různé společenské systémy — různé teoretické koncepce*, autorka uvažuje o obtížích spojených s vypracováním takové teoretické koncepce. Vyplyvají nejen z rozdílnosti objektivní skutečnosti samé, ale i třídně mocenského zázemí autorů koncepcí. Ilustrativně uvádí názory některých západních sociologů zabývajících se volným časem a stručně informuje o teoretickém schématu mezinárodního komparativního výzkumu volného času organizovaného *Komitétem volného času a kultury při Světové sociologické asociaci*. Výzkum svým akcentem na techniku jako základní faktor sociálního vývoje klade socialistické i kapitalistické společnosti do jedné vývojové linie preindustriální, industriální a postindustriální společnosti. Autorka naproti tomu zdůrazňuje nutnost vycházet z existence dvou společenských systémů, v nichž se vědeckotechnický pokrok uskutečňuje odlišně, a vyslovuje hypotézu, že čím rychlejší bude vědeckotechnický rozvoj v našich zemích, tím více bude vystupovat do popředí nikoli podobnost, ale rozdílnost cest ve způsobu života v různých společenských systémech.

Třetí část referátu je věnována otázce změn v sociální struktuře socialistické společnosti a jejich vlivu na formování způsobu života, zvláště ve volném čase. Primárním procesem ovlivňujícím proměny individua a

jeho životního stylu v socialistické společnosti je demokratizace a homogenizace (postupné zmenšování determinace jedince jeho sociálním postavením) společenského života usku-tečňující se na bázi fungujícího socialistického systému a jeho institucí. Změny v sociální struktuře socialistické společnosti, prolínající se s vědeckotechnickým pokrokem, vytvářejí předpoklady proměn životního způsobu. Aby se však tyto možnosti mohly aktualizovat, musí být člověkem interiorizovány, musí v dlouhodobém procesu změnit jeho vědomí, hierarchii hodnot a potřeb. Má-li mezinárodní komparativní výzkum těchto fenoménů splnit svůj účel, je třeba postupovat od relativně srovnatelného k méně srovnatelnému, tj. komparací v rámci socialistických zemí se pokusit o objasnění zákonitostí vývoje způsobu života a vytvořit tak seriózní bázi pro další stupeň mezinárodní komparace — komparace v kontextu různých společensko-ekonomických systémů.

M. Huláková (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha) je autorkou úvahy o *Vzdělání a kulturních aspektech sociální mobility z hlediska mezinárodního srovnání*, jejíž plné znění je uveřejněno v rubrice statí tohoto čísla.

J. Kučera a kolektiv oddělení *politologie* Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV přistupují ve svém příspěvku *Potřeba komparativního výzkumu politických systémů* k otázce zkoumání sociální struktury z hlediska její významné součásti — politické struktury. Podceňování či dokonce nepřítomnost politickovědní a politické dimenze při zkoumání tohoto fenoménu považují za základní nedostatek dosavadních přístupů. Výzkum sociální struktury socialistických společností musí být doprovázen komplexním mezinárodním komparativním výzkumem politické struktury těchto společností a analýzou vzájemných vztahů mezi politickou a sociální strukturou.

Na rozdíl od buržoazní politické komparistiky, která je převážně popisná, srovnávající a klasifikující, zkoumá marxistická politická věda politickou strukturu nejen v její dynamice a konfliktu zájmů tříd, případně skupin, které prostřednictvím různých specifických struktur usilují o udržení, funkčnost a zdokonalení nebo také likvidaci existujících a nastolení nových společenských vztahů, ale zejména v jejím cílovém zaměření. Tato orientace značně usnadňuje komplexní komparativní výzkum politických systémů socialistických zemí, které jsou ve své kvalitativní podstatě shodné, mají stejné cílové zaměření a podobnou strukturu. Komplexní analýza by měla být zaměřena na postižení těchto momentů: 1. hlavního rozporu politického systému socialismu; 2. politických souvislostí ekonomického a sociálního systému; 3. možnosti participace různých třídních a společenských vrstev při tvorbě a realizaci politických rozhodnutí; 4. reálné struktury celého politického systému a jeho základního vyústění; 5. cílů politiky — ekonomické, kulturní, školské, vědecké, sociální, mezinárodní, vojenské atd.; 6. hodnotových vzorů různých tříd a skupin dané společnosti a významu politických hodnot dělnické třídy a oblasti politického vě-

domí vůbec; 7. možnosti aktivních zásahů dělnické třídy a její strany do dalšího rozvoje politického systému a konkrétních opatření k rozvoji komunistické samosprávy.

V závěru referátu autoři zdůrazňují političnost a stranickost orientace socialistické politické vědy a odmítají netřídní přístupy ke zkoumání naší společnosti, které se objevily v minulosti a jsou reprezentovány zejména prací *Československá společnost*.

Referát K. Pomaizla (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha) se týká sociologické komparace v oblasti národnostních jevů a vztahů. V úvodu se autor zamýšlí nad obtížemi komparace v této oblasti souvisejícími se specifičností národnostní problematiky. Tato specifičnost je dána subjektivně i objektivně. Subjektivně proto, že základní údaje o národnostech vycházejí ze subjektivních výpovědí jedinců, ze subjektivního přiznání či nepřiznání určité národnosti. Objektivně proto, že národnostní jevy a vztahy pronikají celou vertikální i horizontální strukturou společnosti a tvoří její dílčí, současně však samostatnou součást, proměnnou v čase. Je proto správné přistupovat k nim jako k jednomu z momentů celospolečenské problematiky, současně však v určitých momentech přístupu obrátit tento poměr a učinit z „národnosti“ centrum pozornosti a základ zkoumání.

K. Pomaizl se dále zabývá některými obecně teoretickými a metodologickými otázkami komparace. Zdůrazňuje, že základním předpokladem pro to, aby bylo srovnáváno srovnatelné, je konkrétně historický přístup a analýza vedoucí k postižení relativně čisté podoby jevu, podoby, která nejpřesněji vypovídá o jeho podstatě. Kritizuje staticitnost, chronologismus a povrchní sumarizaci při výzkumech sociální struktury.

Závěrečné části referátu obsahují konkrétní doporučení pro organizaci komparativního výzkumu v oblasti národnostní otázky. Komparace by měla být prováděna v několika základních rovinách:

1. v rovině elementární (základní údaje, jako jsou: velikost národa nebo národnosti, demografické údaje o jejich příslušnících, registrace, klasifikace a typologie komparovaných národů a států, sestavení přesných národnostních map apod.);
2. v rovině vertikální (přírodní podmínky a okolnosti, jazyk, ekonomika, sociální poměry, politické poměry, kultura, ideologie, psychika, způsob života);
3. v rovině horizontální (charakter osídlení národa, národnosti; konfigurace národního území a osídlení; konkrétní geografická poloha území; nacionální struktura státu z hlediska osídlení, území jednotlivých národů a národností; regiony a jejich zvláštnosti, význam, váha, role; správní rozdělení státu, správní a etnické hranice; nacionální složení oblastí; ekonomická, politická, kulturní centra národů, národností, státu; etnické hranice a hranice náboženství a církví);
4. v rovině historické (etapy novodobého vývoje — obsah, charakter, význam, váha jed-

notlivých etap; současná etapa; stupeň vývoje národa; moment vývoje u všech jevů vertikální a horizontální roviny.

Východiskem mezinárodní komparace by měl být výzkum národnosti naší země a dohoda o teoretických koncepcích a metodologických přístupech mezi socialistickými zeměmi.

M. Soukup a kolektiv metodologického oddělení Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV připravili pro kolokvium příspěvek *Metodologické problémy mezinárodní komparace sociologických dat*. Jeho upravená verze je uveřejněna v metodologické rubrice tohoto čísla.

K. Kára a J. Rehák (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha) přispěli k programu kolokvia informací o metodologických poznatcích z mezinárodního srovnávacího výzkumu *Představy o světě v roce 2000*. Stať na toto téma je uveřejněna v metodologické rubrice tohoto čísla.

V referátu *O některých výsledcích komparativních výzkumů československého politického systému* se M. Nártá (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha) zabývá dílčí historickou komparací vývojových stadií konkrétního politického systému, tj. Československa v období první republiky a Československa socialistického. Zaměřuje se na jednu z významných stránek politického systému — participaci širokých lidových mas na sociálním a politickém rozhodování. Participace lidu na celospolečenských procesech má mnoho dimenzí a v socialistickém systému je její hlavní formou především participace při rozvoji výrobních sil a při zdokonalování a prohlubování socialistických společenských výrobních vztahů — jev, který nemá svoji analogii v kapitalismu. Tato multidimenzionalita, kvalitativně odlišná v kvalitativně odlišných systémech, je hlavní obtíží mezisystémové komparace. Autor proto volí způsob dílčího srovnání — srovnání jednoho z aspektů participace, jímž je členství v masových společenských organizacích. Porovnáním procenta obyvatel, kteří byli členy různých společenských organizací v ČSR v roce 1936 a v ČSSR v letech 1966—1968, dokumentuje, jak vzrostlo zapojení obyvatelstva ve společenských organizacích.

Komparaci doplňuje podrobnější analýzou skladby našich dnešních zastupitelských orgánů, jimiž jsou národní výbory, a to z hlediska věkové, třídní a národnostní struktury, z hlediska zastoupení mužů a žen a z hlediska stranické příslušnosti.

Závěrem věnuje pozornost otázce vlivu demografických faktorů na politický systém, zejména problému historicky determinovaného vzniku ideologické orientace jedince a konkrétnímu promítnutí tohoto faktu v současném politickém vědomí obyvatelstva.

M. Illner (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha) se ve svém vystoupení *K možnostem využití archivu sociologických dat v mezinárodním srovnávacím výzkumu sociální struktury* zaměřil na některé metodologické a organizační aspekty komparace dat.

Komparace dat, přestože není jedinou

úrovni mezinárodního srovnávání, je podstatnou složkou moderní sociologické komparatistiky: srovnávají se zpravidla data z jednotlivých zemí podle společného plánu a často přímo ad hoc pro potřeby komparace. Úspěch komparativního výzkumu pak záleží mezi jiným na tom, 1. do jaké míry se podaří zajistit u všech srovnávaných jednotek data skutečně srovnatelná, 2. jak se podaří zvládnout technickou stránku vlastního srovnání.

Připravovaný výzkum sociální struktury v socialistických zemích se bude v první fázi zřejmě opírat převážně o standardní statistická data produkovaná statistickou službou partnerských zemí — tedy o informační fond ve své primární podobě daný a záměry výzkumu prakticky neovlivnitelný. Bude proto nutné provést v jednotlivých zemích inventarizaci těchto dat, zhodnotit způsob jejich shromažďování a zpracování a vytypovat informace, jež vypovídají o jejich změnách a jsou pro mezinárodní srovnání použitelná a dosažitelná. Na základě této inventarizace bude pak možno vypracovat společný program transformací primární statistické informace.

Komparabilita standardních statistických dat nebo jejich derivátů bude však vždy v určité míře omezena. Plnou srovnatelnost lze zabezpečit pouze u ad hoc dat. Připravovaný výzkum se bez nich ve svých dalších fázích pravděpodobně neobejde.

Technickou stránku srovnávání sociologických dat obstarávají v moderních komparativních výkumech zpravidla instituce označované jako „banky“ či „archívy“ sociologických dat (ASD). Vznikly v padesátých letech jako bezprostřední reakce na potřeby srovnávacích výzkumů a staly se mezitím jejich samozřejmým předpokladem. Archívy fungující na bázi samočinných počítačů umožňují paralelně zachytit velký objem informací o mnoha komparovaných jednotkách a rychle provést vlastní srovnávací operace.

Bude-li připravovaný srovnávací výzkum sociální struktury v socialistických zemích zahrnovat i komparaci dat, budou-li data potřebné kvality k dispozici a srovnávací operace překročí triviální úroveň, bude účelné uvažovat o využití ASD i v rámci tohoto výzkumu. Bude však třeba vyvarovat se některých záporných jevů, které provázejí praktické využívání ASD v západních zemích.

Na základě závěrečného hodnocení J. Hrabiny přijali účastníci kolokvia usnesení tohoto obsahu:

„Účastníci kolokvia si uvědomují zodpovědnost, kterou dnes mají společenskovědní pracovníci a která vyplývá ze skutečnosti, že i svět dvacátého století je rozdělen na třídně protikladné sociální systémy.

Teoretická analýza sociálních konfliktů v třídně rozdělené společnosti způsobila, že v sociologické teorii existují dvě protikladné tendence. Z potřeb a zájmů buržoazie vznikla pozitivistická, v podstatě idealistická teorie společnosti. Z potřeb a zájmů proletariátu se zrodila marxistická, dialektikomaterialistická teorie společnosti. A tak i dnes vedle sebe

existují dvě sociologie. Jedna v makrorovině i v mikrorovině slouží buržoazii, druhá je spojena se zápasem dělnické třídy, se společenským progresem a svým zprostředkováním působením posunuje společnost kupředu.

Uvědomujeme si, že sociologie nikdy nebyla a nemůže být ideově neutrální. Nejdůležitějším kanálem, kterým proniká světónázorová orientace do řešení konkrétních dílčích problémů i všeobecných otázek sociologické práce, je sám sociolog, jeho hodnotová orientace, schopnost vidět svět sociálních dějů z hlediska potřeb a zájmů třídy, která vyjadřuje objektivní tendence společenských procesů, tendence směřující k integritě a pokroku lidstva.

Složitost a ostrost problematiky vzájemných vztahů sociologie a ideologie je podmíněna dvěma skutečnostmi: specifickou zvláštností samotného předmětu výzkumu — jímž jsou sociální vztahy — a metodologickou kulturou, světónázorovým hlediskem, které určuje volbu přístupu ke zkoumanému materiálu, ke způsobu analýzy.

Při zajišťování dalšího rozvoje marxistické sociologie vycházíme a i nadále budeme vycházet z dialektického a historického materialismu, který je pro nás základním teoretickým a metodologickým východiskem umožňujícím překonat různé formy objektivismu, plochého empirismu a pozitivistických tendencí, které měly konkrétní projev i praktické politické důsledky v nedávném vývoji československé sociologie.

Náš zápas o překonání těchto tendencí musí být spojen s důsledným uplatňováním třídního přístupu, který zaručuje jednotu vědecké objektivní a hodnocení společenských procesů a jevů z pozic dělnické třídy. Kritický přístup k projevům revizionismu a oportunistismu je předpokladem k tomu, aby bylo možné navázat na všechno cenné a pozitivní, co bylo dosaženo v minulém vývoji československé sociologie. Právě v souvislosti s analýzou problémů sociálně třídní struktury si uvědomujeme, jak je důležité nepřipustit, aby se v nové etapě vývoje československé společnosti reprodukovaly a regenerovaly přístupy, které byly důsledkem odklonu od teoretických a metodologických postulatů marxismu-leninismu. Z našich analýz sociálně třídní struktury musí být zjevné, že vycházejí z pozic dělnické třídy, a ne z pozic pozitivistického pozorování „nezaujatého“ intelektuála.

Jednání konference potvrdilo skutečnost, že perspektiva dalšího rozvoje teorie a metodologie marxistické sociologie je v úzkém spojení s řešením těch úloh, které před společenskovědní pracovníky postavil XIV. sjezd Komunistické strany Československa.“

Kromě hlavních referentů přispěli k diskusi:

- M. Katriak (Sociologický ústav SAV, Bratislava): *O významu monografického výzkumu socialistické struktury se zvláštním zaměřením na zkoumání lokálních komunit*
J. Kučera: *O potřebě zkoumat maloburžoazii*
Z. Šťastný (Sociologický ústav SAV, Bratislava)

- va): *O změnách sociální struktury ve slovenském zemědělství*
- K. Rychtarik (Vojenský historický ústav, Praha): *O přijímání a odmítání stratifikačních teorií a o pojetí angažovanosti marxistické sociologie*
- O. Mošner (Ideologické oddělení ÚV KSS): *O otázkách maloměstství a ideologickém boji proti antimarxismu*
- F. Charvát: *O otázkách stratifikace a významu sociologie práce*
- F. H. Schröder (Sociologické oddělení Ústředního ústavu filosofie, Berlín): *O zkoumání sociální struktury v NDR*
- P. Armelin (Sociologické oddělení Ústředního ústavu filosofie, Berlín): *O vztahu sociální mobility a dynamiky sociální struktury*
- M. Hübschmannová (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha): *O problému Romů v Československu*
- E. Goldstein (Ústřední sociologický ústav, Bukurešť): *O výzkumu sociální struktury v Rumunsku*
- V. Stupka (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha): *O dynamické, resp. historické stránce společenské struktury*
- E. Bártová (Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha): *O některých problémech a výsledcích mezinárodního komparativního výzkumu „Představy o světě v roce 2000“*
- J. Kohout (Vysoká škola ekonomická, Praha): *O významu, početnosti, kvalifikaci a výchově vedoucích hospodářských pracovníků*
- J. Jančovičová (Sociologický ústav SAV, Bratislava): *O otázkách rodiny*
- L. Macháček (Sociologický ústav SAV, Bratislava): *O mládeži — ve vztahu k sociální struktuře*

Eva Bártová

Zpráva o I. konferenci marxistických průmyslových sociologů, konané v Liblicích 22.—25. 11. 1971

Na základě dohody marxistických průmyslových sociologů ze socialistických zemí, kteří byli delegáty VII. světového sociologického kongresu ve Varně v roce 1970, konala se v Domě vědeckých pracovníků ČSAV v Liblicích u Prahy pracovní konference, na kterou byli vedle 50 československých účastníků pozváni i hosté z ostatních socialistických zemí: Jevgenij Antosenkov, vedoucí oddělení sociologie a organizace práce Akademie věd SSSR, Novosibirsk; Kazimierz Doktor, vedoucí oddělení průmyslové sociologie Ústavu filosofie a sociologie Polské akademie věd, Varšava; Jolanta Kulpińska, vedoucí výchovy průmyslových sociologů, Universita Lodž; Boris Hadžimitov z Akademie společenských věd při ÚV Bulharské komunistické strany, Sofia; Petko Bliznakov, děkan ekonomické fakulty a vedoucí katedry sociologie Ekonomického institutu VINS, Varna; Zachari Stajkov z Vědecko-výzkumného ústavu práce při ministerstvu práce a sociálního zabezpečení, Sofia; Saša Todorov, vědecký pracovník z té-

hož ústavu; Jenő Andics z katedry sociologie University Karla Marxe, Budapešť; Günther Tschacher, vedoucí oddělení marxistické průmyslové sociologie Institutu společenských věd při ÚV SED, Berlín; Horst Baum, podnikový sociolog kombinátu VEB Otto Grotewohl, Böhlen.

Jednání konference mělo tyto hlavní cíle: Za prvé rozšířit vzájemnou informaci o nejnovějších výzkumech v ekonomické sféře konaných v ČSSR i v ostatních socialistických zemích. Taková vzájemná informace o výsledcích výzkumů je v souladu s myšlenkami *Komplexního programu dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP*, přijátého v srpnu 1971. Je známo, že v každé socialistické zemi se například studují podmínky stabilizace kádru v průmyslových podnicích, neboť nežádoucí fluktuace je ekonomicky velmi závažná. K vyřešení tohoto problému by mohlo přispět včasné zobecnění zkušeností z výzkumů a realizovaných opatření. Publikace v knižní formě zdrží vzájemnou informovanost i o celá léta.

Druhým cílem byla diskuse cest a metod, které lze považovat za neefektivnější pro realizaci výsledků výzkumů v praxi. Sociologické výzkumy jsou významným společenskopoznávacím nástrojem. Jsou-li na metodicky vysoké úrovni, mohou přinášet přesné informace o sociální realitě, kterou vedoucí hospodářští pracovníci spolu se stranickými a odborovými orgány mají v socialistických podnicích každodenně řídit. Zde se jeví zřejmá souvislost mezi kvalitou sociologických výzkumů a zvyšováním vědeckosti řízení na všech stupních, jak nám je ukládají usnesení XIV. sjezdu KSČ.

V této souvislosti byly zvlášť významné informace o teorii a praxi sociálního plánování jako jedné z cest aplikujících výsledky sociálních analýz v podnicích (již 7 let v SSSR, avšak nyní i v Bulharsku a u nás) přímo do hospodářských plánů podniku jako integrální součást pětiletých plánů.

Konečně posledním cílem jednání konference bylo získat informace o metodách přípravy podnikových sociologů, jejich praktické práci v podnicích, o náplni práce oddělení pro sociální analýzu v sovětských podnicích, o přípravě specialistů ve dvouoborovém studiu sociolog—ekonom v NDR, o rozvoji výuky sociologie práce v Bulharsku a MLR i o prvních zkušenostech našich podnikových sociologů.

Jednání konference zahájil Karel Kára, úřadující místopředseda Československé sociologické společnosti. Ve svém projevu poukázal na chyby, ke kterým došlo ve vývoji československé sociologie v uplynulých letech, i na proces konsolidace, který je úspěšně dokončován. Uspořádání a program konference naznačují, že marxističtí sociologové programově zaměřují svoji práci na řešení otázek, které vytyčuje strana jako nejvýznamnější pro rozvoj socialistické společnosti, včetně oblasti její ekonomiky. Ocenil dále širokou a reprezentativní účast marxistických sociologů z ostatních socialistických zemí. Upev-